

Oksana PRYSIAZHNIUK,

orcid.org/0000-0001-7357-5516

Kandydat nauk filologicznych, Docent,

Docent w Katedrze Języków Obcych Wydziałów Humanistycznych

Odeski Uniwersytet Narodowy im. Ilji Miecznikowa

(Odesa, Ukraina) prysokyar@ukr.net

Kostiantyn PRYSIAZHNIUK,

orcid.org/0000-0002-1757-7709

Starszy wykładowca w Katedrze Farmacji

Instytut Technologii Chemicznej i Farmacji

Uniwersytetu Narodowy “Odeska politechnika”

(Odesa, Ukraina) k.o.prysiashniuk@opu.ua

СПОЉЕЧНА ТОЉСАМОЃ МОВЫ НА ВЫСПАХ БРЫТЫЙСКІХ

W ciągu ostatnich dziesięcioleci nastąpił zwrot w światowej nauce od lingwistyki strukturalnej do gramatyki generatywnej i fonologii generatywnej, po którym powstał trend w fonologii, który zwrócił się w stronę socjofonetyki, skupiając się na zdolnościach poznawczych osoby, która jest native speakerem i na tych społeczeństwach, w których odbywa się jego komunikatywna aktywność mowy. Opierając się na współczesnych poznawczych teoriach zmienności, autorzy ujawniają rolę segmentowych i suprasegmentalnych cech identyfikacji w procesie komunikacji głosowej, która wyraża się w określeniu takich parametrów jak ustalenie poprzez przynależność do określonego terytorium, klasy społecznej, wieku i genderu. Na podstawie materiału mowy brzmiącej w języku angielskim ujawniają się główne cechy tożsamości narodowej wymowy. Tożsamość społeczna jest badana i porównywana w mowie.

Autorzy skupiają się na podejściu socjofonetycznym, uwzględniającym zwracanie uwagi na jednostkę jako członka pewnej wspólnoty mowy, która podobnie jak cała grupa społeczna charakteryzuje się pewnymi cechami fonetycznymi i fonologicznymi, których połączenie z jej indywidualną jednostką cechy stanowią cechę jej tożsamości, która kształtuje się od wczesnego dzieciństwa i przez całe życie jednostki.

Badania prowadzone w ramach teorii stratyfikacji społecznej opracowanej przez Labova ujawniają znaczenie takich czynników społecznych, jak klasa społeczno-ekonomiczna, wiek i gender w kształtowaniu zachowań mowy i społecznej identyfikacji komunikatorów.

Autorzy mówią o znaczeniu socjofonetyki, która opisuje poziom fonetyczno-fonologiczny języka w określonym okresie historycznym, wskazując, kto tym językiem lub jego dialektem posługuje się, z kim, w jakim celu i w jakiej sytuacji. W odniesieniu do osobowości każdego komunikatora lub grupy komunikatorów ważne jest, aby wziąć pod uwagę pochodzenie geograficzne, klasę społeczno-ekonomiczną, zawód, poziom wykształcenia, pochodzenie etniczne, wiek i gender. Zmienność sytuacyjna poszczególnych cech zależy od sfery komunikacji, kanału komunikacji, sytuacji, relacji z partnerem komunikacji, stopnia przygotowania wypowiedzi oraz pragmatycznych zadań mówcy.

Słowa kluczowe: status społeczny, rola społeczna, sytuacja, socjofonetyka, tożsamość społeczna, komunikacja głosowa, klasa społeczno-ekonomiczna, wiek, gender.

Оксана ПРИСЯЖНЮК,

orcid.org/0000-0001-7357-5516

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

(Одеса, Україна) prysokyar@ukr.net

Костянтин ПРИСЯЖНЮК,

orcid.org/0000-0002-1757-7709

старший викладач кафедри фармації

Інституту хімічних технологій та фармації Національного університету «Одеська політехніка»

(Одеса, Україна) k.o.prysiashniuk@op.edu.ua

СОЦІАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ НА БРИТАНСЬКИХ ОСТРОВАХ

За минулі десятиліття відбувся поворот у світовій науці від структурної лінгвістики до генеративної граматики та генеративної фонології, після чого виник напрям у фонології, який звернувся до соціофонетики,

зосередивши свою увагу на когнітивних можливостях людини – носія мови та на тих соціумах, у яких протікає мовленнєва діяльність. Спираючись на сучасні когнітивні теорії варіативності, автор виявляє роль сегментних та супrasegmentних характеристик ідентифікації у процесі мовної комунікації, що виявляється у визначенні таких параметрів, як встановлення належності до певної території, соціального класу, віку та гендеру. На матеріалі англійської мови виявлено основні ознаки національної ідентичності вимови. Соціальна ідентичність вивчена та зіставлена у мові. Автори роблять акцент на соціофонетичному підході, з урахуванням уваги до індивіда як члена певного мовного співтовариства, якому властиві, як і всій соціальній групі, певні фонетико-фонологічні характеристики, поєднання яких з його індивідуальними одиничними рисами, становить особливості його ідентичності, яка формується з раннього дитячого віку та протягом усього життя індивіда. Дослідження, що проводяться в рамках теорії соціальної стратифікації, розробленої Лабовим, розкривають значущість таких соціальних факторів, як соціально-економічний клас, вік та гендер у формуванні мовної поведінки та соціальної ідентифікації комунікантів. Автори говорять про важливість соціофонетики, яка описує фонетико-фонологічний рівень мови в конкретний історичний період часу із зазначенням того, хто говорить цією мовою або її діалектом, з ким, з якою метою та в якій ситуації. Щодо особистості кожного комуніканта чи групи комунікантів, важливо враховувати географічне походження, соціо- економічний клас, рід занять, рівень освіти, етнос, вік та стать. Ситуативне варіювання індивідуальних характеристик залежить від сфери спілкування, каналу зв'язку, обстановки, відносин із партнером з комунікації, ступеня підготовленості мови та прагматичних завдань мовця.

Ключові слова: соціальний статус, соціальна роль, ситуація, соціофонетика, соціальна ідентичність, мовленнєва комунікація, соціально-економічний клас, вік, гендер.

Oksana PRYSIAZHNIUK,

orcid.org/0000-0001-7357-5516

Candidate of Philology, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages for the Humanities

Odessa I.I. Mechnikov National University

(Odesa, Ukraine) prysokyar@ukr.net

Kostiantyn PRYSIAZHNIUK,

orcid.org/0000-0002-1757-7709

Senior Lecturer at the Department of Pharmacy

Institute of Chemical Technology and Pharmacy of Odessa Polytechnic National University

(Odesa, Ukraine) k.o.prysiashniuk@op.edu.ua

SOCIAL IDENTITY OF SPEECH IN THE BRITISH ISLES

Over the past decades, there has been a turn in world science from structural linguistics to generative grammar and generative phonology, after which a trend in phonology turned to sociophonetics, focusing on the cognitive capabilities of a person who is a native speaker and on those societies in which his communicative speech activity arises. Based on modern cognitive theories of variability, the authors reveal the role of segmental and suprasegmental characteristics of identification in the process of speech communication, which is expressed in the determination of such parameters as belonging to a certain territory, social class, age and gender. Based on the material of English sounding speech, the main features of the national identity of pronunciation are revealed. Social identity is studied and compared in speech. The authors focus on the sociophonetic approach, taking into account the attention to the individual as a member of a certain speech community, which, like the entire social group, is characterized by certain phonetic and phonological characteristics, the combination of which, with its individual features, constitutes a feature of its identity, which is formed from early childhood and throughout the life of the individual. The research carried out within the framework of the theory of social stratification developed by Labov, reveals the significance of such social factors as socioeconomic class, age and gender in the formation of speech behavior and social identification of the communicants. The authors talk about the importance of sociophonetics, which describes the phonetic-phonological level of language in a specific historical period of time, indicating who speaks this language or its dialect, with whom, for what purpose and in what situation. With the regard to the personality of each communicator or group of communicators, it is important to consider geographic origin, socioeconomic class, occupation, level of education, ethnicity, age and gender. Situational variation of individual characteristics depends on the sphere of communication, the communication channel, the situation, relations with a communication partner, the degree of preparedness of speech and the pragmatic tasks of the speaker.

Key words: social status, social role, situation, sociophonetics, social identity, speech communication, socio-economic class, age, gender.

Sformułowanie problemu. W literaturze językoznawczej ostatnich dziesięcioleci coraz częściej stosuje się pojęcia „sytuacji społecznej”, „kontekstu

społecznego”, „uwarunkowania komunikacji przez określoną sytuację społeczną”, stwierdza się, że analizując akty komunikacyjne, należy brać pod uwagę

nie tylko sposoby kształtowania mowy, ale także sytuację komunikacji.

Analiza badań. Konieczność uwzględniania czynnika sytuacyjnego w badaniu komunikacji mowy zauważana jest nie tylko w pracach językoznawczych (Arnold, 1991; Gumperz, 2008), ale także w dyscyplinach pokrewnych językoznawstwu – psycholingwistyce (George A. Miller, 1991), socjolingwistyce (Bell, 1980; Van Deik, 2000; Shveytser, 2012; Fasold, 1984; Gumperz, 1964; Deckert, 2011; Bernstein, 1967), a także w socjologii, czyli w teorii ról (Eagly, 2011), oraz teorię kultury mowy, która sąsiaduje z badaniami nad formami etykiety mowy i regulacjami mowy (Cook-Gumperz, 2008).

Cel artykułu. Celem niniejszego artykułu jest rozważenie społecznej sytuacyjnej zmienności mowy, która odzwierciedla funkcjonalne zróżnicowanie różnych typów wymowy w sferach publicznej, a tym samym komunikacyjnej, w zależności od stopnia formalności sytuacji w obrębie jednej sfery, ze względu na charakter sytuacji, relacji społecznych rozmówców, tematycznej treści wypowiedzi. Zmienność sytuacyjna ujawnia kompetencje komunikacyjne osoby, jej zdolność do „dostrojenia społecznego” do sytuacji jako całości, do rozmówcy, do zmiany innych warunków komunikacji. Wszystko to decyduje o aktualności tego badania.

Prezentacja głównego materiału. L.V. Shcherba zwrócił uwagę, że mowa zawsze zmienia się w zależności od tego, z kim komunikacja werbalna ma miejsce, w jakich warunkach i w jakim celu (Shcherba, 1958), podkreślając tym samym główne komponenty sytuacji, które we współczesnych badaniach określone są jako uczestnicy komunikacji i ich relacje, środowisko i cel komunikacji. Oceniając stopień wpływu czynników sytuacyjnych na intonację, badacze na podstawie danych eksperymentalnych ustalili następującą hierarchię: rola społeczna > sytuacja > temat (Shveytser, 2012; Hudson, 1996). Oznacza to, że najważniejszym czynnikiem jest charakter relacji społecznych między uczestnikami rozmowy. Jednocześnie mowa każdego mówcy, w tym jego intonacja, jest wynikiem interakcji tych krzyżujących się, nawarstwiających się czynników w procesie komunikacji interpersonalnej.

T.I. Szewczenko w swoich badaniach stwierdziła, że w warunkach dyglosji na Wyspach Brytyjskich istnieje funkcjonalne zróżnicowanie różnych typów wymowy (Shevchenko, 1990).

Dane uzyskane w socjolingwistyce (Hughes, Trudgill, 1996: 75; Labov, 1991, 1992) wyjaśniają, w jaki sposób rozkładają się główne funkcje komunikacyjne w całej Anglii: 1) RP (Received Pronunciation) – ortoepicka norma angielskiej wymowy

literackiej pełni funkcje narodowe, to znaczy jest to wymowa, którą wypowiadają się osoby publiczne, arystokraci, prawnicy, urzędnicy kościelne, bankierzy, dyplomaci, prezenterzy telewizyjni i radiowi, ludzie o elitarnym wykształceniu itp.; 2) regionalny standard literacki, taki jak szkocki lub irlandzki, ma bardziej ograniczony zakres w danym regionie, ale obejmuje również wszystkie funkcje administracyjne, kulturowe i rytualne, natomiast 3) społeczno-terytorialne typy wymowy mają ograniczenia regionalne, ponieważ, na przykład akcent Liverpoolu, a pod względem użytkowym koncentracja głównie na polu komunikacji przemysłowej i rodzinnej.

Najważniejsza zatem zasada podziału o charakterze funkcjonalnym i stylistycznym opiera się na podziale sfer działania różnych formacji językowych w całym państwie, co oczywiście jest zgodne z polityką klasową klasy panującej i pośrednio koreluje z klasową strukturą społeczeństwa. Na przykład w Szkocji od XIV wieku język angielski stopniowo zastępował gaelicki, przemieszczając się z południowego wschodu na północny zachód. Wprowadzono na siłę język klasy rządzącej, niemniej jednak w północno-wschodniej Szkocji, w Sutherland, w wiosce rybackiej, która przez długi czas była odizolowaną społecznością mowy, przetrwał do dziś gaelicki, będąc symbolem najbiedniejszej ludności tego obszaru. Przed rybakami przedostatnią grupą, która utraciła gaelicki, byli drobni rolnicy i robotnicy rolni, a ostatnimi sferami gaelickiego użytkowania był kościół i sfera przemysłowo-gospodarcza (McKinnon, 1994: 55).

Wraz ze wzrostem mobilności ludności, naruszeniem izolacji stabilnej wspólnoty językowej, gaelicki traci również te pozycje, wycofując się w sferę rodzinnej i codziennej komunikacji, gdzie młodzi ludzie często tylko biernie znają swój język ojczysty, gdyż rodzice mówią ze sobą po gaelicku, a z dziećmi starają się mówić po angielsku. W pracy rybacy posługują się w miarę równo angielskim i gaelickim, w zależności od tego, z kim się komunikują, wybierając w ten sposób język solidarności etnicznej i pracowniczej (gaelicki) lub język prestiżu społecznego (angielski). Jednocześnie, mówiąc po gaelicku, posługują się znacznie większą liczbą zapożyczeń z języka angielskiego niż na odwrót (Hudson 1996; Wardhaugh, Fuller, 2015).

Badanie „zmiany kodu” w zakresie dyglosji prowadzone jest z reguły według metody J. Gumperza, opisaną w jego słynnej pracy o zmianie dialektu i języka literackiego w jednej wsi w północnej Norwegii (Gumperz, 1971: 23). W komunikacji interpersonalnej ważny okazał się temat rozmowy: gdy rozmowa dotyczyła sportu i lokalnych wiadomości,

ludzie mieli tendencję do ograniczania się do form dialektowych; gdy rozmówcy przeszli do bardziej abstrakcyjnych tematów związanych z polityką, problemami administracyjnymi, to w wypowiedziach większości uczestników rozmowy pojawiał się duży procent form literackich języka, zarówno gramatycznych, jak i wymowy.

Według tej techniki, za J. Gamperzem, przeprowadzono wiele badań. Badania potwierdziły istotność czynników wpływających na zróżnicowanie dźwięku w mowie mieszkańców posługujących się dwiema terytorialnymi formami wymowy: uczestnika rozmowy (angielski lub lokalny), temat rozmowy (praca, polityka lub wiadomości lokalne), mówca ambicje, zainteresowania (Coupland, 1988; Trudgill, 2016). Poczyniono nowe obserwacje na temat procesu adaptacji społecznej, nastroju psychicznego mówców podczas długiej rozmowy: po pierwszej godzinie miejscowi zapomnieli, że obecny badacz jest Anglikiem i przeszli na lokalny dialekt. Ujawniono obecność szeregu form przejściowych wariacji diafonicznej, co obala opinię o istnieniu uproszczonego schematu przechodzenia z formy gwarowej na standardową poprzez zastąpienie jednej jednostki dyskretną drugą.

Tematyczne odniesienie mowy jest jednym z istotnych czynników sytuacji mowy, ponieważ jest ściśle związane z celem komunikacji i odpowiednio rodzajem działalności. Rodzaj działalności określa zakres możliwych celów komunikujących się, ale nie określa dokładnie, jaki cel zostanie im postawiony. W takim przypadku temat rozmowy może nakierować rozmówców na wyjaśnienie celów. Biorąc pod uwagę przecinający się charakter różnych czynników sytuacyjnych, należy zauważyć, że czynnik tematyczny jest ściśle powiązany z czynnikiem relacji społecznych między rozmówcami. Zmiana parametru „relacja oficjalna/nieoficjalna” z tym samym tematem wpływa na wybór np. skodyfikowanego języka literackiego lub mowy potocznej. Temat w dużej mierze determinuje słownictwo, strukturę gramatyczną wypowiedzi, stylistyczne użycie języka, a w niektórych sytuacjach temat determinuje wybór opcji wymowy dla poszczególnych słów oraz pewne parametry intonacyjne, w szczególności tempo mowy (Labov, 2011: 67).

Powyższe fakty pokazują, że w rzeczywistości wiele osób w swojej codziennej praktyce mowy wykazuje znaczną zmienność, która w warunkach dyglosji może przypominać stan dwujęzyczności, kiedy osoba kilkakrotnie w ciągu dnia przechodzi z jednego typu wymowy na inny, co odpowiada przede wszystkim zmianie sfer aktywności komunikacyjnej. Jednocześnie widać, że niektóre formacje językowe,

w tym typy wymowy, współistnieją w tej samej sferze komunikacji. W tym przypadku mamy już do czynienia z działaniem takich czynników jak: 1) stosunek statusów, czyli role społeczne rozmówców w tej sytuacji; 2) temat rozmowy, który koreluje z powyższymi obszarami komunikacji; 3) indywidualne ustalenie mówcy, jego cel w tym akcie komunikacji, w tym takie zadania jak chęć zaimponowania osobie wykształconej, szanowanej (społeczna ocena kompetencji), uczciwej, szczerzej, przyzwoitej, odważnej (specyficzne cnoty męskie) (Wardhaugh, 1914: 56). I nawet te czynniki można sklasyfikować według jednej podstawowej zasady: sfera oficjalna – sfera nieoficjalnej komunikacji. Oznacza to, że im wyższy status rozmówcy, tym większe prawdopodobieństwo przejścia na ton oficjalny, w którym dominują znormalizowane formy wymowy literackiej. Temat związany ze strukturą państwa, polityką, kulturą ustanawia użycie tych samych form. I wreszcie osoba, która chce otrzymać wysoką ocenę społeczną w odniesieniu do swoich kompetencji, intelektu i poziomu kulturowego, będzie dążyła do tych samych form.

W badaniu zmienności stylistycznej w pracach językoznawców główny nacisk kładzie się na badanie zmienności mowy w zależności od konkretnej sytuacji komunikacji interpersonalnej. Przeważnie mamy na myśli „styl kontekstowy”, który zmienia się w zależności od czynników sytuacyjnych: formalności/niefORMALności sytuacji, struktury ról, tematu komunikacji i w tym zakresie odzwierciedla wzorce doboru środków językowych. Zmienność sytuacyjna jawi się jako stylistyczna (Trudgill, 2010), w niektórych opracowaniach stosowane jest pojęcie „rejestrów” w odniesieniu do poszczególnych sytuacji (Wardhaugh, 2015). Zwykle wyróżnia się 5 rejestrów: zdecydowanie oficjalny, oficjalny, neutralny, wyluzowany, intymny. Ostatnie trzy rejestry są połączone pod ogólną nazwą „niefORMALNY angielski”. W realnej rzeczywistości mowy różne stopnie oficjalności można zilustrować następującymi gatunkami: proklamacja oficjalna, wykład, konsultacja, rozmowa oficjalna, rozmowa przyjacielska (Hughes, Trudgill, 2002: 67).

Jakościowe zmiany samogłosek i spółgłosek podczas przejścia od niefORMALnego do oficjalnego stylu mowy ilustrują terytorialną, a raczej historyczną i geograficzną warunkowość funkcjonalnego zróżnicowania różnych typów wymowy: na przykład dialekt szkocki jest dalej ze szkockiego standardu regionalnego niż język londyński z normy ortoepicznej RP.

Umiejętność zmiany różnych form mowy w zależności od funkcji komunikacyjnych może być warunkiem pomyślnej aktywności zawodowej danej osoby. W praktycznej analizie mowy zarejestrowanej w miejscu pracy jednego pracownika w Cardif-

fie (Walia), N. Coupland znalazł co najmniej cztery „style” mowy, którymi posługiwał się w ciągu dnia, w zależności od połączenia takich elementów sytuacji społecznej, jak: uczestników, kanał komunikacji i temat. Analiza pięciu zmiennych językowych, głównie fonetycznych, wykazała, że spośród czterech stosowanych przez niego stylów tylko trzy charakteryzowały się istotnymi różnicami językowymi: 1) styl swobodny do ogólnych rozmów z kolegami; 2) znacznie dokładniejszy styl omawiania spraw biznesowych ze współpracownikami oraz; 3) formalny styl komunikacji przez telefon (Coupland N., 2018: 107).

Język jako najważniejszy środek komunikacji międzyludzkiej spełnia swoje główne funkcje komunikacyjne, przede wszystkim w procesie wspólnych działań ludzi w celu nawiązania kontaktu, osiągnięcia wzajemnego zrozumienia i wykonywania określonych zadań produkcyjnych. Zmienność funkcjonalno-stylistyczna zależy od współdziałania wielu czynników, wśród których decydującą rolę odgrywają relacje społeczne. W komunikacji interpersonalnej na formalność wypowiedzi ma wpływ stopień znajomości rozmówców: jeśli nie są zaznajomieni, cała sytuacja jest oficjalna (Deckert, Vickers, 2011: 59).

Ustawienie jest ważne dla określenia mowy jako formalnej lub nieformalnej. Obecność otoczenia dla oficjalnej komunikacji (biznesowej, zawodowej), nawet z czynnikami sprzyjającymi łatwości sytuacji (przyjazne stosunki między komunikującymi się, brak osób z zewnątrz), z reguły ma ostry wpływ na rozmówców. W ich wypowiedzi następuje przejście z formy potocznej na literacką.

Badania socjolingwistyczne nad charakterystycznymi cechami zmienności językowej w formalnej/niefORMALNEJ naturze mowy mówią o dyglosji, przełączaniu dwujęzycznym i zmienności stylistycznej. Najwyraźniejszą różnicę między oficjalnym a nieformalnym charakterem wypowiedzi obserwuje się w społecznościach z dyglosją (Labov W., 1991), w których forma „wysoka” jest używana w kontekście publicznym, biznesowym, pisanym oraz potocznym w komunikacji codziennej. W tego typu wspólnotach językowych zachodzą wysoce przewidywalne związki między formami języka a sytuacją społeczną, a wybór wariantów literackich lub potocznych jest bezpośrednim wyznacznikiem odpowiednio formalności lub nieformalności sytuacji.

Przejście z jednego wariantu językowego na inny następuje w społecznościach wielojęzycznych lub wielodialektowych, w zależności od ról społecznych komunikujących się i ich relacji. W odniesieniu do sytuacji na Wyspach Brytyjskich można stwierdzić, że jeśli mówca posiada społeczno-terytorialny typ wymowy i regionalny standard, to mówi się o prze-

ściu z jednego typu wymowy na inny. Jeśli mówimy o osobach, które posiadają tylko normę RP lub tylko dialekt, to istnieje zróżnicowanie stylistyczne. Warunkowy charakter takiego podziału jest oczywisty, ponieważ różnica między tymi przypadkami przejawia się jedynie w stopniu ekspresji funkcjonalnego zróżnicowania wymowy. Angielscy socjolingwiści wielokrotnie podkreślają jedność repertuaru wymowy we wszystkich klasach, z wyjątkiem „wyższej średniej” (mówcy RP, 3% populacji) oraz różnicy w proporcjach form znormalizowanych i niestandardyzowanych w repertuarze przedstawicieli różnych klas, co jest szczególnie widoczne, gdy zmienia się stopień formalności sytuacji mowy (Fasold, 2014; Trudgill, 2016).

O wyborze stylu wypowiedzi decyduje przede wszystkim sytuacja komunikowania się w ramach określonego pola działania. Sytuacja komunikacji jest aktem realizacji relacji społecznych, w które interlokutorzy wchodzi jako jednostki „społecznie zorganizowane” (Milburn, 2004), pełniące swoje role społeczne. Wchodząc w relacje społeczne z innymi ludźmi w procesie działania, jednostka „traci” różne role społeczne. Pojęcie roli społecznej umożliwia prześledzenie powiązań między strukturą klasy społecznej a systemem orientacji działań społecznych jako różnych aspektów struktury społecznej społeczeństwa. Każda rola społeczna zakłada określoną pozycję społeczną, pozycję zajmowaną przez jednostkę w systemie stosunków społecznych. Pozycja społeczna (status) to miejsce jednostki w określonej strukturze społecznej. Ze względu na złożoność relacji społecznych, każda osoba zajmuje kilka stanowisk: nauczyciela – stanowisko zawodowe, ojciec – stanowisko rodzinne. Osoba zajmująca określone stanowisko pełni określoną rolę. Rola jest rozumiana jako funkcja, normatywnie zaakceptowany sposób zachowania oczekiwany od wszystkich osób zajmujących to stanowisko (Trudgill, 2011).

Każdy rozwinięty język ma udogodnienia, które na różne sposoby „służą” rolom społecznym. Czyli na przykład przy równej dobrej znajomości dialektu i języka literackiego, mówiący posługuje się pierwszym jako członek rodziny (jeśli inni członkowie rodziny mówią tym samym dialektem), a drugim – grając rolę kolegi, kupca, pacjenta itp (Trudgill, 2011). W tym przypadku znajdujemy związek roli społecznej z pewną sferą komunikacji.

Tak więc oficjalny/niefORMALNY charakter sytuacji podkreśla charakter relacji ról. W społeczeństwie angielskim najbardziej powszechnym i kontrastującym typem relacji pod względem ekspresji intonacyjnej jest relacja wyższości / podporządkowania. W zespole środków intonacyjnych wiodącą

rolę odgrywają różnice zakresowe w połączeniu z cechami tempowymi (Trudgill, 2016).

Jak ustaliła T.I. Szewczenko, społeczne role rozmówców znacząco modyfikują projekt intonacji mowy. Porównanie wyników badań według rodzajów ról społecznych umożliwia ujawnienie istnienia pewnych stereotypów intonacyjnych związanych z określonym zawodem („mówi jak nauczyciel”, „ton prokuratorski”) lub z odzwierciedleniem relacji wyższości/podległości, co jest szczególnie wyraźne w mowie mówców pełniących różne role społeczne ze względu na różnice w statusie społecznym (Shevchenko, 1990: 89). Jednocześnie ważne jest podkreślenie współzależności ról społecznych, a także dynamiki redystrybucji ról w procesie komunikacji. Podsumowując, mówi o potrzebie rozważenia komunikacji jako procesu, w którym zachowanie mowy każdej osoby musi być skoordynowane poprzez „dostosowanie społeczne” w stosunku do innych uczestników komunikacji. Taki proces, gdy jednostki zmieniają swoją mowę i zbliżają się do „stylu” wypowiedzi rozmówcy, nazywany jest „konwergencją” i jest przedmiotem badań w teorii adaptacji interpersonalnej (Hudson, 1996). Ta teoria ma na celu opisanie sposobów, w jakie mówcy używają do zwiększania lub zmniejszania dystansu społecznego między nimi a rozmówcą. Na poziomie fonetycznym adaptacja przejawia się w chęci mówienia w podobny sposób pod względem wymowy, czasu trwania wypowiedzi i pauz.

Teoria akomodacji zakłada, że osoby przyjmujące strategię akomodacji są pozytywnie oceniane przez ich rozmówców. Badacze obejmują rozmowy osoby dorosłej z dzieckiem, młodzieży z osobami starszymi, rozmowy z obcokrajowcem. W związku z tym interesujące są inne dane dotyczące adaptacji w wymowie rozmówców. W niektórych rejonach Wielkiej Brytanii, gdzie mówi się lokalnymi dialektami, mówcy zbliżają swoją wymowę do prestiżowej RP, jeśli ich rozmówca mówi z tym akcentem. W takich przypadkach dochodzi do „zmiany kodów” – przejścia z opcji regionalnej na standardową, podejścia do prestiżu jako wskaźnika czynników społeczno-psychologicznych, stopnia „ambicji społecznych”. Podobną zmianę obserwuje się również w intonacji mówiących, gdy jeden z rozmówców „dostraja” intonację swojego przemówienia do intonacji rozmówcy. W eksperymencie T.I. Szewczenko, mówiąc z najmniej oczywistym akcentem regionalnym w rozmowie z mówcą, który ma wyraźny regionalny typ wymowy

z charakterystycznymi skalami falistymi i przesuwanymi, zwiększył ich liczbę w swojej mowie, „dostosowując się” do rozmówcy (Shevchenko, 2015: 134).

Ponadto jednostki mają tendencję nie tylko do dostosowywania się do swojego rozmówcy, ale odwrotnie – do wyróżniania się w celu zachowania swojej indywidualności, kojarzenia ich z określoną grupą społeczną. Socjolingwiści uogólniają strategię w rozmowie z nieznaną lub nieznaną osobą: najpierw rozmówcy starają się dowiedzieć, co ich łączy, a co różni (wspólny język, repertuar ról, narodowość, zawód, płeć, wiek, stan cywilny, czyli wszystkie istotne czynniki społeczne), a następnie wybierają jedno z dwóch ustawień: solidarność/prestiż lub solidarność/uprzejmość, co determinuje wybór środków językowych (Labov, 1997; De Fina, Georgakopoulou, 2011).

Oba typy znaczników mowy (adaptacja i akcentowanie) odzwierciedlają pragnienie mówiącego, aby wskazać swój stan psychiczny, wyrzucić na rozmówcy określone wrażenie, na przykład przedstawić siebie jako osobę pewną siebie lub ukryć swój status społeczny lub pochodzenie. Pomyślnie wdrożenie procesu komunikacji zależy od tego, w jakim stopniu rozmówca zaakceptuje oferowaną mu rolę zgodnie z wizerunkiem, który próbuje stworzyć drugi uczestnik komunikacji. Z fonetycznego punktu widzenia ważne jest prawidłowe posługiwanie się dźwiękowymi środkami tworzenia „obrazu społecznego” oraz umiejętność odczytywania w głosie rozmówcy istotnych informacji społecznych, odpowiednio modyfikując własną intonację.

Wnioski. Można więc stwierdzić, że społeczne normy komunikacji zależą od charakteru stosunków społecznych uczestników komunikacji, które wpływają zarówno na formalność całej sytuacji jako całości, oraz o formach przejścia od bardziej formalnych do mniej formalnych tematów rozmowy. W ten sposób przejawia się związek między statusem jako stałą cechą mówcy a rolą społeczną w określonej sytuacji, pełnioną zgodnie z wypracowanymi w społeczeństwie zaleceniami ról, etykietą mowy. Pojęcie roli społecznej pozwala prześledzić związek między strukturą klasy społecznej a systemem orientacji działań społecznych jednostki. Związek ten jest pośredni: w swej uogólnionej formie przejawia się w opozycji wszystkich ról wyższych (autorytet, wysoki status społeczny) do wszystkich ról niższych (stosunkowo niski status społeczny) w zakresie szeregu wskaźników intonacyjnych: melodyki, tempa, tembru.

WYKAZ LITERATURY I INNYCH ŹRÓDEŁ

1. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике. М., 1991. 230 с.
2. Белл Р.Т. Социоллингвистика. Цели, методы и проблемы. М.: Международные отношения, 1980. 320 с.

3. Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. Б.: БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. 308 с.
4. Швейцер А.Д. Современная социолингвистика. Теория, проблемы, методы. Изд. 4-е. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 176 с.
5. Шевченко Т.И. Социальная дифференциация английского произношения. М.: Высшая Школа, 1990. 144 с.
6. Шевченко Т.И. Социофонетика. Национальная и социальная идентичность в английском произношении [Текст]. Москва: URSS, 2015. 222 с.
7. Щерба Л.В. Избранные работы по языкознанию и фонетике/ Л.: ЛГУ, 1958. Т.1. 182 с.
8. Bernstein Basil B. Elaborated and restricted codes: their social origins and some consequences. 1967. Bobbs-Merrill. Pp. 55–67.
9. Bernstein B. Some sociological determinants of perception: An enquiry into sub-cultural differences. *British Journal of Sociology*. 9 (2). 1958. Pp.159-174.
10. Coupland N. *Dialect in Use: Sociolinguistic variation in Cardiff English*. Cardiff: University of Wales press, 1988. 175 p.
11. Deckert Sharon K., Caroline H. Vickers. *An Introduction to Sociolinguistics: Society and Identity*. 2011. P. 59.
12. De Fina A., Georgakopoulou A. *Analyzing narrative: Discourse and sociolinguistic perspectives*. Cambridge University Press, 2011. P. 32.
13. Eagly A., Wendy W. Social role theory. *Handbook of Theories of Social Psychology: Volume 2*. 540 p.
14. Fasold R. *The Sociolinguistics of society*. Blackwell, 2014. 180 p.
15. Gumperz J.J. *Language in Social groups: Essays*. Stanford, 1971. 350 p.
16. Gumperz J.J., Cook-Gumperz J. Studying language, culture, and society: Sociolinguistics or linguistic anthropology? *Journal of Sociolinguistics*. 12 (4). 2008. Pp. 532–545.
17. Gumperz J. Linguistic and social interaction in two communities. *American Anthropologist*. 66 (6, part 2). 1964. Pp. 137–153.
18. Halliday M.A.K. *Language as social semiotic*. London: Arnold, 1978. 256 p.
19. Hudson R.R. *Sociolinguistics*. Cambridge University Press, 1996. 279 p.
20. Hughes A., Trudgill P. *English accents and dialects: An introduction to social and regional variants of British English [3d edn.]*. London, 1996. 142 p.
21. Labov W. *Sociolinguistic Patterns [11th edn.]*. Philadelphia, 1991. 344 p.
22. Labov W. *Principles of linguistic change*. Blackwell, 1992. 250 p.
23. McKinnon K. *Gaelic Language Use in the Western Isles*. Edinburgh, 1994. 160 p.
24. Milburn T. Speech Community: Reflections Upon Communication. *Annals of the International Communication Association*. 28 (1). 2004. Pp. 411–441.
25. Miller G. *Psychology: The Science of Mental Life*. 1991. Penguin Books. 416 p.
26. Trudgill P. *Dialect in contact*. Oxford: Blackwell, 1986. 174 p.
27. Trudgill P. *Introducing language and society*. Penguin, 1992. 79 p.
28. Trudgill P. *The Lesser-Known Varieties of English: An Introduction (with Daniel Schreier, Edgar W. Schneider)*. 2010. 312 p.
29. Trudgill P. *Sociolinguistic Typology: Social Determinants of Linguistic Complexity* Oxford University Press. 2011. 236 p.
30. Trudgill P. *Dialect matters: respecting vernacular language*. Cambridge University Press. 2016. 250 p.
31. Wardhaugh R. *An Introduction to sociolinguistics*. Oxford, 2015. 380 p.

REFERENCES

1. Arnold I.V. Osnovy nauchnykh issledovaniy v lingvistike [Fundamentals of scientific research in linguistics]. М., 1991. 230 s. [in Russian]
2. Bell R.T. Sotsiolingvistika. Tseli, metody i problemy. [Sociolinguistics. Goals, methods and problems.]. М.: Mezhdunarodnyye otnosheniya, 1980. 320 s. [in Russian]
3. Van Deyk T.A. Yazyk. Poznaniye. Kommunikatsiya [Language. Cognition. Communication] Б.: BGK im. I.A. Boduena de Kurtene, 2000. 308 s. [in Russian]
4. Shveytser A.D. Sovremennaya sotsiolingvistika. Teoriya, problemy, metody. Modern sociolinguistics [Theory, problems, methods]. Izd. 4-ye. М.: Knizhnyy dom «LIBROKOM», 2012. 176 s. [in Russian]
5. Shevchenko T.I. Sotsial'naya differentsiatsiya angliyskogo proiznosheniya. [Social differentiation of English pronunciation]. М.: Vysshaya Shkola, 1990. 144 s. [in Russian]
6. Shevchenko T.I. Sotsiofonetika. Natsional'naya i sotsial'naya identichnost' v angliyskom proiznoshenii [Tekst]. [Sociophonetics. National and social identity in English pronunciation] [Text]. Москва: URSS, 2015. 222 s. [in Russian]
7. Shcherba L.V. Izbrannyye raboty po yazykoznaniiyu i fonetike. [Selected works on linguistics and phonetics]. Л.: LGU, 1958. Т.1. 182 s. [in Russian]
8. Bernstein Basil B. Elaborated and restricted codes: their social origins and some consequences. 1967. Bobbs-Merrill. Pp. 55–67.
9. Bernstein B. Some sociological determinants of perception: An enquiry into sub-cultural differences. *British Journal of Sociology*. 9 (2). 1958. Pp.159-174.
10. Coupland N. *Dialect in Use: Sociolinguistic variation in Cardiff English*. Cardiff: University of Wales press, 1988. 175 p.

11. Deckert Sharon K., Caroline H. Vickers. *An Introduction to Sociolinguistics: Society and Identity*. 2011. P. 59.
12. De Fina A., Georgakopoulou A. *Analyzing narrative: Discourse and sociolinguistic perspectives*. Cambridge University Press, 2011. P. 32.
13. Eagly A., Wendy W. Social role theory. *Handbook of Theories of Social Psychology: Volume 2*. 540 p.
14. Fasold R. *The Sociolinguistics of society*. Blackwell, 2014. 180 p.
15. Gumperz J.J. *Language in Social groups: Essays*. Stanford, 1971. 350 p.
16. Gumperz J.J., Cook-Gumperz J. Studying language, culture, and society: Sociolinguistics or linguistic anthropology? *Journal of Sociolinguistics*. 12 (4). 2008. Pp. 532–545.
17. Gumperz J. Linguistic and social interaction in two communities. *American Anthropologist*. 66 (6, part 2). 1964. Pp. 137–153.
18. Halliday M.A.K. *Language as social semiotic*. London: Arnold, 1978. 256 p.
19. Hudson R.R. *Sociolinguistics*. Cambridge University Press, 1996. 279 p.
20. Hughes A., Trudgill P. *English accents and dialects: An introduction to social and regional variants of British English* [3d edn.]. London, 1996. 142 p.
21. Labov W. *Sociolinguistic Patterns* [11th edn.]. Philadelphia, 1991. 344 p.
22. Labov W. *Principles of linguistic change*. Blackwell, 1992. 250 p.
23. McKinnon K. *Gaelic Language Use in the Western Isles*. Edinburgh, 1994. 160 p.
24. Milburn T. Speech Community: Reflections Upon Communication. *Annals of the International Communication Association*. 28 (1). 2004. Pp. 411–441.
25. Miller G. *Psychology: The Science of Mental Life*. 1991. Penguin Books. 416 p.
26. Trudgill P. *Dialect in contact*. Oxford: Blackwell, 1986. 174 p.
27. Trudgill P. *Introducing language and society*. Penguin, 1992. 79 p.
28. Trudgill P. *The Lesser-Known Varieties of English: An Introduction* (with Daniel Schreier, Edgar W. Schneider). 2010. 312 p.
29. Trudgill P. *Sociolinguistic Typology: Social Determinants of Linguistic Complexity* Oxford University Press. 2011. 236 p.
30. Trudgill P. *Dialect matters: respecting vernacular language*. Cambridge University Press. 2016. 250 p.
31. Wardhaugh R. *An Introduction to sociolinguistics*. Oxford, 2015. 380 p.